

Adrianna Seniów, Ewa Komorowska

"Barwa w języku polskim i rosyjskim : rozważania semantyczne", Ewa Komorowska, Szczecin 2010 : [recenzja]

Studia Językoznawcze 10, 336-341

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

oraz w przejrzystości opracowanych tabelach. Ważnym uzupełnieniem jest *Indeks omówionych wyrażen*. Podkreślić należy, iż Autor wybrał nieczęsto dziś stosowaną metodę badań semantyczno-strukturalnych, opartych na założeniach składni predykatowo-argumentowej i transformacyjnej.

Joanna Rychter

Ewa Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010, ss. 299

Książka Ewy Komorowskiej wpisuje się w rozległy nurt badań nad barwą i jej znaczeniem w języku i kulturze, które podejmowane są zarówno przez językoznawców polskich jak i rosyjskich. Autorka monografii za cel badań postawiła sobie „przedstawienie w aspekcie konfrontacji językowej polsko-rosyjskiej sieci konotacji znaczeniowych realizowanych za pomocą wyrażen językowych, często o charakterze metaforycznym” (s. 15). Do analizy zebranego materiału językowego wykorzystano narzędzia semantyki i kognitywizmu, a zgromadzone leksemy i wyrażenia językowe z komponentem barwy osadzono w szerokim kontekście kulturowym. Autorka zakłada: „Nazwy kolorów dowodzą bowiem słuszności twierdzeń o odmiennych sposobach konceptualizacji świata. Dlatego analiza nazw barw w poszczególnych językach może dostarczyć informacji o modelach pojęciowych właściwych tym językom, a ponadto dać podstawy do pewnych uogólnień w zakresie typologii wzorców kulturowych, które tkwią u źródła naszego widzenia świata i jego konceptualizacji” (s. 16).

Pierwsza część pracy ma charakter teoretyczny. Niezwykle interesujący jest zawarty w *Słowie wstępnym* (s. 9–16) rys historyczny, w którym zaprezentowano w ujęciu chronologicznym zainteresowania człowieka barwą jako zjawiskiem fizycznym, a także symbolicznym. Znajdziemy zatem w recenzowanej monografii informacje o poglądach starożytnych Greków (Arystotelesa, Empedoklesa, Platona) oraz zwięzły opis badań nad rolą barwy jako zjawiska fizycznego. Autorka w sposób niezwykle przejrzysty prezentuje odkrycia I. Newtona, T. Younga, H. Helmholtza, J.C. Maxwella, E. Heringa, W. Ostwalda czy J.D. Barrowa,

pokazując kolejne etapy pracy fizyków nad problemem percepcji barw. Przegląd badań nauk ścisłych uzupełnia informacja o koncepcjach fizjologów (R. Granit, G. Studnitz). Autorka prezentuje również poglądy J.W. Goethego zawarte w dziele *Die Farbenlehre*, w którym autor odwołał się do tradycji symbolicznej, oraz A. Schopenhauera, który w książce *Über das Sehen und die Farben* określił stanowisko autora *Fausta* jako psychologiczne.

Rozdział I zatytułowany *Stan badań nad paletą barw w językoznawstwie polonistycznym i rusycystycznym na tle analogicznych badań w innych językach słowiańskich* (s. 17–49) stanowi skrupulatny przegląd badań nad paletą barw w językoznawstwie polonistycznym i rusycystycznym, z odwołaniem do prac z tego zakresu również w innych językach słowiańskich. Autorka prezentuje zarówno monografie tematyczne o barwach, jak i artykuły, które jej zdaniem „wnoszą istotny wkład w badania nad barwami lub w wyraźny sposób zarysowują tendencje opisu nazw kolorów w języku polskim czy rosyjskim” (s. 18). W rozdziale tym krótko omówiono niemal sto czterdzieści prac poświęconych barwom, co stanowi dla każdego badacza zajmującego się omawianą problematyką cenny przewodnik po literaturze przedmiotu. Komorowska podkreśla, że w badaniach dominuje ujęcie diachroniczne, z perspektywy synchronicznej analizuje się jedynie derywacje leksemów, pola semantyczne nazw barw czy ujęcia leksemów w szeregi synonimiczne (s. 49). A zatem recenzowana monografia badająca „uwarunkowania kulturowe barw w języku Polaków i Rosjan” (s. 49) stanowi nowe, niezwykle ciekawe ujęcie tematu.

W rozdziale II pt. *Semantyka barw w języku* (s. 50–59) Autorka poszukuje odpowiedzi na pytanie, „czy różnice w konceptualizacji językowej odgrywają istotną rolę w języku i strukturach myślowych, czy też mają one znaczenie raczej marginalne?” (s. 50). W tym celu prezentuje koncepcje zwane językowym relatywizmem determinizmem oraz uniwersalizmem, zaznaczając jednocześnie, że w badaniach nad rolą i miejscem barw w przestrzeni społecznej należy poszukać stanowiska pośredniego. Podkreśla, że szczególnie ważne jest unikanie etnocentryzmu, czyli „narzucania kategorii własnego języka przy opisie innego” (s. 53), ponieważ znacznie umniejsza to wartość takich rozważań. W rozdziale tym odnajdziemy również charakterystykę klasyfikacji semantycznej barw według B. Berlina i P. Kaya. Przywołano też poglądy polemiczne wobec teorii podstawowych nazw barw takich badaczy jak Cz. Kosyl czy A. Wierzbicka.

Rozdział III pt. *Metodologia opisu materiału językowego* zawiera szczegółową charakterystykę metodologii opisu niezwykle różnorodnego materiału języ-

kowego: „Analizie poddano bowiem materiał leksykograficzny oraz zaczerpnięty z literatury pięknej i języka mówionego. Ekscerpowany był głównie z tekstów współczesnych, ale wykorzystano również istniejące już korpusy tekstowe języka polskiego i języka rosyjskiego, dostępne w formie elektronicznej w Internecie” (s. 60). Do analizy wybrano ponadto 22 słowniki polskojęzyczne, 18 słowników rosyjskojęzycznych oraz 4 słowniki polsko-rosyjskie i rosyjsko-polskie. Autorka wyraźnie określa obszar badawczy, zakładając, że „przedmiotem opisu staną się barwy odzwierciedlane w polskich i rosyjskich wyrażeniach językowych lub wyrażenia konotujące barwę” (s. 63), dodaje przy tym, że szczególnie interesują ją leksemy i wyrażenia, „w których barwa jest częścią immanentną i przyczynia się do kształtowania ich semantyki” (s. 64). Chodzi tu przede wszystkim o wyrażenia o charakterze metaforycznym (np. *złote myśli*, *золотые мысли*) i zwroty s frazeologizowane (np. *widzieć czarno na białym*, *видет чёрно на белом*). Badaczka pisze, że w części analitycznej pracy będzie omawiać barwy podstawowe, czyli *białą*, *czarną*, *czerwoną*, *żółtą*, *zieloną* i *niebieską* oraz dodatkowo *złotą* i *błękitną*, „ponieważ w języku polskim i rosyjskim mają one swoje wykładniki w wyrażeniach językowych, często s frazeologizowanych (*błękitna krew* / *золубая кровь*). Za interesujące uznaje tylko te barwy, które znalazły swoje odzwierciedlenie w polskich i rosyjskich wyrażeniach językowych” (s. 65).

Do interpretacji materiału badawczego wykorzystane zostały narzędzia językoznawstwa kognitywnego: teoria prototypów i metoda profilowania, co pozwoliło „na wielokrotne analizowanie kolorów w leksemach i wyrażeniach metaforycznych, związkach frazeologicznych z różnych punktów widzenia, co [...] stworzy podstawy wielostronnej semantyczno-kulturowej charakterystyki badanych barw w języku polskim i rosyjskim” (s. 69).

Rozdział IV, zatytułowany *Barwa w Słowiańszczyźnie. Aspekt kulturowy* (s. 70–82), przynosi interesujący wywód na temat różnych funkcji barw w świecie dawnych Słowian, tj. ochronnej, leczniczej i czarowniczej. Odwołania do odległej przeszłości, opis minionych obrzędów i zwyczajów są istotnym elementem pracy, bowiem współczesna symbolika kolorów oraz wyrażenia metaforyczne mają swoje źródło w kulturowych praktykach przodków (s. 70). Analizy materiału prowadzone są w dwóch grupach – Autorka uwzględniła przyjęty powszechnie w naukach plastycznych podział na barwy achromatyczne i chromatyczne.

Rozdział V, zatytułowany *Paleta barw achromatycznych w języku polskim i rosyjskim*, obok informacji o prototypach i konotacjach *bieli*, *czerni* i *szarości* zawiera bardzo szczegółowe analizy wyrażeń i zwrotów z komponentem nazwy

barwy. Badaczka stwierdza: „profilowanie barw przebiega w kilku co najmniej domenach znaczeniowych:

- w «kolorze skóry»
- w «czasie dnia i nocy»
- w «wartościach dobra i zła»
- w «określaniu człowieka, jego życia i otoczenia»
- w «zdrowiu/chorobie»
- w «emocjach»” (s. 91).

Barwy achromatyczne funkcjonują często w obu językach na zasadzie dychotomii, *biel* konotuje wartości dobre i boskie, *czern* zaś – zło i siły nieczyste (np. *biały anioł*, *чёрная месса*). Natomiast profilowanie barw w zdrowiu i chorobie oraz w emocjach nie układa się na zasadzie przeciwieństwa znaczeń, obie barwy odnoszą się do stanów chorobowych (np. *białaczka* / *белокровие*; *czarna ospa* / *чёрная оспа*). *Szarość* w obu językach konotuje przeciętność, monotonię i chorobę (np. *szare chwile*, *серые годы*). Ewa Komorowska zauważa jednak pewne różnice w aspekcie aproksymacji polsko-rosyjskiej, co ilustruje wyrażeniem *szary człowiek* / *серый человек*.

Rozdział VI pt. *Paleta barw chromatycznych w języku polskim i rosyjskim* (s. 116–165) dotyczy roli i miejsca barw chromatycznych w języku polskim i rosyjskim. Omówiono tu barwy: *czerveną*, *żółtą* i *złotą*, *zieloną*, *niebieską* i *błękitną*. W każdym z podrozdziałów badaczka określa prototypy tych kolorów oraz analizuje poszczególne domeny, w których przebiega profilowanie. We wnikliwych interpretacjach odwołuje się również do szerokich kontekstów: kulturowego, historycznego i literackiego, co w pełni pozwala osiągnąć postawiony na wstępie rozważań cel.

Kolejny, VII rozdział, zatytułowany *Barwy człowieka w języku polskim i rosyjskim* (s. 166–200), dotyczy barw człowieka w języku polskim i rosyjskim, zarówno w odniesieniu do jego wyglądu zewnętrznego, jak i cech psychicznych. Konceptualizacje wyglądu człowieka opisano, analizując „kolor jego skóry oraz barwę oczu, ust i włosów” (s. 166). W badaniach uwzględniono także rolę różnych czynników (zewnętrznych i wewnętrznych), które powodują zmianę koloru skóry, tj.:

- pogodowych (np. *zsinieć z zimna*, *посинеть от холода*);
- mechanicznych (np. *siniaki*, *синяки*);
- chemicznych (np. *Tytoń żółci palce*, *У тебя жёлтые пальцы от сигарет*);

- kosmetycznych (np. *Cera bielona, nóżka toczona – nadobna była bestyjka, Викторианское бледное лицо оставалось в моде до 20-х годов века*);
- zdrowotnych (np. *rumiany jednak jak jesienne jabłko, румяный человек с красными щёками*);
- emocjonalnych (np. *Zsiniał na te słowa, Оба мальчика побледнели, и вид у них был самый жалкий*).

Liczne przykłady Autorka prezentuje w porządku zarówno tematycznym, jak i formalnym, wyróżnia formy czasownikowe, rzeczownikowe, przymiotnikowe oraz imiesłowowe. Równie bogaty jest materiał związany z cechami psychicznymi i charakterologicznymi człowieka. Ujęto go w następujące grupy:

- oznaka młodości i braku doświadczenia/wiedzy (np. *nie tam zielonego pojęcia, Молодо-зелено*);
- oznaka dobroci i życzliwości (np. *serce złote, золотой человек*);
- oznaka mądrości, ale i braku kobiecości (np. *синий чулок*);
- oznaka przynależności do wyższych sfer (np. *błękitna krew / голубая кровь*);
- oznaka choroby psychicznej (np. *żółte papiery, человека из жёлтого дома*);
- oznaka marzycielskości, nierealności (np. *dumać o niebieskich migdałach, Не жди принца на белом коне*);
- oznaka braków w wykształceniu, kulturze, lenistwa, zła i agresji (np. *czarny charakter, белоручка*);
- oznaka pewności siebie (np. *rządziła się jak szara gęś*);
- oznaka smutku, codzienności i zgorzknienia (np. *szary tłum*).

Rozdział VIII pt. *Barwy miłości w języku polskim i rosyjskim* (s. 201–214) dotyczy barw miłości w języku polskim i rosyjskim. Uczucie to konceptualizowane jest za pomocą modeli: *miłość to ogień, miłość to krew, miłość to szczęście, miłość to smutek*; „porównanie językowych wyrażań barw polskich i rosyjskich wykazuje zbieżność w patrzeniu na uczucie miłości. Podstawowym kolorem miłości jest *czerwień* i jej odcienie, a ponadto towarzyszą jej *żółć* oraz odcienie *bieli/czerni, błękitu czy zieleni*” (s. 214). Podobne wnioski płyną z rozdziału IX zatytułowanego *Barwy życia w języku polskim i rosyjskim* (s. 215–223), w którym badaczka podjęła się opisanie „barw życia” w obu językach. Materiał podzielono tu na trzy grupy: *życie to radość, życie to smutek, życie to zmiana*, zilustrowane

licznymi przykładami. Wyniki rozważań przedstawiono na czytelnym wykresie, który ujmuje istotę analizowanego problemu.

W rozdziale X pt. *Podsumowanie i perspektywy badawcze*, będącym podsumowaniem rozważań, E. Komorowska pisze: „język polski i rosyjski w swej zasadniczej palecie wyrażeń kolorystycznych z barwami podstawowymi (i wybranymi niepodstawowymi: *złotą* i *błękitną*) są sobie bliskie, ale nie do końca” (s. 225), dlatego wymienia istotne różnice między badanymi językami. W monografii nakreślono również perspektywy badawcze: „Przedmiotem opisu na kolejnym etapie winny stać się języki europejskie w konfrontacji z językami nieeuropejskimi. [...] Rezultatem podobnych obserwacji językowo-kulturowych języków sobie bliskich i diametralnie różnych może stać się zbudowanie mapy sieci konotacyjnej barw z ośrodkami centralnymi i peryferyjnymi. Poczynione obserwacje i wnioski mogą być, między innymi, wykorzystane w nauce języków obcych, a także pracach leksykograficznych do tworzenia dwu- czy nawet kilkujęzycznych słowników barw, natomiast rozważania dotyczące niepełnej ekwiwalencji bądź jej braku mogą się okazać niezwykle użyteczne również dla tłumaczy literatury pięknej” (s. 231). Pozostaje zatem mieć nadzieję, że recenzowana książka przyczyni się znacząco do zainteresowania szerszego grona naukowców badaniem językowej palety barw w ujęciu porównawczym.

Do pracy dołączono *Indeks cytowanych wyrażeń z komponentem barwy lub konotujących barwę w języku polskim i rosyjskim* oraz obszerny (ponad 300 pozycji) wykaz literatury przedmiotu, co pokazuje rozległość, a zarazem rzetelność prowadzonych badań.

Z pełnym przekonaniem należy stwierdzić, że książka Ewy Komorowskiej stanowi ważny krok w badaniach nad znaczeniem roli i miejsca barw w języku i kulturze dwu narodów: polskiego i rosyjskiego, a bogaty materiał egzemplifikacyjny (źródła leksykograficzne, teksty literatury pięknej, przykłady z języka mówionego) pozwolił uchwycić odpowiednie znaczenia kontekstowe wypowiedzeń z komponentem nazwy barwy. Książka zainteresuje z pewnością nie tylko językoznawców, ale również badaczy literatury i kultury oraz studentów tych kierunków studiów.

Adrianna Seniów